

İbn Cinni Açısından Tekrar Üslubunun İhtimâliyet Bağlamında Değerlendirilmesi

An Evaluation of the Repetition Style from Ibn Jinni's Perspective in the Context of Probability

Nurcan ORHAN

Batman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı A.B.D.
Batman University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric.

Batman / Türkiye

amira248248@gmail.com

ORCID: 0009-0003-4526-5483

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 21.09.2025

Kabul Tarihi / Accepted : 20.12.2025

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık / December

Cilt / Volume: 3 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 347-361

Atıf / Cite as

ORHAN, N. (2025). İbn Cinni Açısından Tekrar Üslubunun İhtimâliyet Bağlamında Değerlendirilmesi. *Lisanî İlimler Dergisi*, 3(2), 347-361.

Doi: 10.5281/zenodo.18032845

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

LİDER, Lisanî İlimler Dergisi, uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Tüm hakları saklıdır.

Journal of Linguistic Studies is an international, scientific and peer-reviewed journal.

All rights reserved.

Dergimizde yayımlanan makaleler,

Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır.

*The articles published in our journal are licensed under
Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).*

Öz: Bu makale, Arap dilinin klasik dil bilimi ve belâgat geleneğinin önemli isimlerinden İbn Cinnî'nin dil anlayışı çerçevesinde tekrar üslubu ve ihtimâliyet kavramlarını işlemiştir. İbn Cinnî, eserlerinde dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda insan düşüncesinin ve toplumsal etkileşimin çok katmanlı bir yansıması olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda tekrar üslubu, sadece bir ifadenin yinelenmesinden ibaret olmayıp, anlamın derinleşmesi, güçlenmesi ve farklı açılardan kullanılabilir hâle gelmesi için bir araç olarak değerlendirilir.

Makale, öncelikle Arapçada tekrar üslubunun genel yapısını ve işlevlerini tanıtarak, klasik dilcilerin bu konuda ortaya koydukları görüşleri ele almıştır. İbn Cinnî'nin özellikle ihtimâliyet anlayışı, bir lafzın farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabileceğini göstererek, tekrarın okuyucuda yeni düşünsel bağlantılar kurmasını sağlayan önemli bir yöntem olduğunu ortaya çıkarır. Bu yaklaşım hem dilin mantıksal yapısını hem de edebî anlatımını geliştirmektedir.

Çalışmada ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki tekrar örneklerine de yer verilerek, dini metinlerde tekrarın hem estetik hem de öğretici boyutu incelenmektedir. İbn Cinnî'nin görüşleri, tekrar üslubunun sadece edebî bir süsleme değil, aynı zamanda düşünsel ve anlamı derinleştiren bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle makale, klasik Arap dili ve edebiyatı araştırmalarına katkı sunmayı, okuyucunun tekrarın işlevini hem dilsel hem de edebî açıdan kavramasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Kur'an-ı Kerim, edebî anlatım, tekrar üslubu, İbn Cinnî, ihtimâliyet.

Abstract: This article examines the concept of rhetorical repetition and probability (ihtimâliyya) within the framework of Ibn Jinnî's understanding of language, one of the prominent figures in classical Arabic linguistics and rhetoric. Ibn Jinnî argued in his works that language is not merely a tool for communication but also a multi-layered reflection of human thought, emotions, and social interaction. In this context, rhetorical repetition is not limited to the mere reiteration of an expression but serves as a means to deepen, strengthen, and render meaning usable from different perspectives.

The article first introduces the general structure and functions of repetition in Arabic, discussing the views of classical linguists on this subject. Ibn Jinnî's approach to probability demonstrates that a single expression can acquire different meanings in varying contexts, making repetition an important method that enables the reader to establish new cognitive connections. This approach enriches both the logical structure of language and its literary expression.

Additionally, the study examines examples of repetition in the Qur'an, exploring its aesthetic and instructive dimensions in religious texts. Ibn Jinnî's insights reveal that rhetorical repetition is not merely a literary embellishment but also a method that deepens thought and meaning. In this respect, the article aims to contribute to research in classical Arabic language and literature while helping readers understand the function of repetition from both linguistic and literary perspectives.

Keywords: Arabic language, Qur'an, rhetorical repetition, literary expression, Ibn Jinnî, probability (ihtimâliyya).

GİRİŞ

Bireyin ve toplumun temelini oluşturan dil; bilgi, düşünce ve duyguların aktarılmasını sağlayan, toplumun kimliği niteliğindeki kültür ve değerleri kuşaktan kuşağa taşıırken düşüncelerin oluşması ve gelişmesini mümkün kılan bir iletişim aracıdır. Dili oluşturan kavramlar veya ifadeler aynı olsa da kullanıldığı bağlama göre açığa vurulmak istenen ya da verilmek istenen mesaj farklılık gösterebilmektedir. İbn Cinnî, kıraat, belâgat, tefsir ve dil felsefesi alanında yaptığı çalışmalarla dili sadece kaideler açısından değil; yapı, anlam ve zihindeki işleyişi bakımından da kayda değer önemli görüşler ortaya koymuştur. Arap dilinin teorik ve felsefi temellerini incelediği el-Hasâis eserinde dilin anlam yapısını, felsefi temellerini ve ihtimaliyetle delalet arasındaki ilişkisi üzerinde durmuştur. Lafız ve anlam arasındaki ilişkiyi kuramsal düzeyde, dilsel düşüncenin mantığını işlemiştir. Onun belagatta kazandırdığı en önemli kavram lafzın delalet ettiği birden çok anlam taşıyabilmesinin ifade edildiği ihtimaliyet kavramı olmuştur. İhtimaliyet, sözlükteki anlam karşılığıyla sınırlı kalmayıp niyet, bağlam ve kullanıma göre birçok anlamı ihtiva edebilmesidir. Yani anlatılmak istenen düşünce gramer yapısıyla farklı birçok yoruma açık olması, kıraat farklılıklarının mana katmanları oluşturması lafız ve anlam arasında her zaman bire bir anlam karşılığının olmaması ihtimaliyetin özelliklerindendir. Dil ihtimaliyetle tek bir anlamı sunmakla kalmayıp ihtimaliyet çerçevesinde anlamı genişletme alanı oluşturur. Dil hakkındaki görüşleri Klasik dili, dil felsefesine taşıyan özgün bakış açısidir. İbn Cinni tekrar üslubunu aynı lafzın yinelenmesi değil anlam üretiminin aktifleştirilmesi şeklinde değerlendirir. Tekrarın farklı bağlamlarda yeni anlamlar ifade etmesi ihtimaliyet ilkesiyle anlatımı zenginleştiren bir yöntem haline gelir. Bu Arapçanın derinliğinin ve zenginliğinin temel unsurlarından olmakla birlikte çok anlamlılığa imkân tanıyan bir sistemdir. İbn Cinni Kur'an-ı Kerimde de tekrarların farklı anlam ihtimallerini doğurması kuranı kerimin icazî oluşunun delili şeklinde değerlendirmektedir. Kur'an-ı Kerimdeki bu hikmetli tekrarlar ihtimaliyet kavramının bir yansımasıdır.

İBN CİNNİ

Neseb itibariyle Arap olmayan İbn Cinnî,(Yavuz, 2015, s. 245) (960, Bağdat – 1010, Kahire) Abbasiler döneminde yaşamış büyük bir Arap dili ve nahiv âlimidir. İbn Cinnî, daha çok babasının bu adına nispetle meşhur olmakla birlikte nahiv ilmindeki geniş bilgisi sebebiyle Nahvî, doğduğu yere nispetle Mevsîfî, lügat ilmindeki yüksek mevkiinden dolayı Lugavî, babasının hizmetinde bulunduğu aileye izâfetle Ezdî nisbeleriyle de anılmıştır. Künyesi olan Ebü'l-Feth'i ise dil ve edebiyat ilimlerine vukufu ve bunlarla ilgili problemleri çözmedeki (feth) mahareti sebebiyle almış olmalıdır. (TDV, t.y.; Yavuz)

İbn Cinnî, daha sonraki dönemlerde sistemli bir hale getirilen nahiv usulü ilminin temel ilkelerini koyan ve bilimsel anlamda bu hususa eğilen ilk nahiv usülcüsüdür. (Yavuz, 1998, s.255) Gramerde ve sarf ilimlerinde önemli çalışmalar yapmış bu alanlarda derinleşerek özellikle teorik analizleriyle öne çıkmıştır. Bu alanlarda iki önemli eser telif etmiştir. “İbn Cinnî’nin sarf ve nahve dair eserleri, Arapçanın felsefesini ortaya koymaktadır. Yine onun eserleri Arap gramerinin mahiyetini anlamak hususunda eski kaynaklar arasında en faydalı olanlarıdır. Bu yönüyle onun eserleri adeta birer hazine gibidir.” (Talaş, 1956, s.615)

El-Hasâis, onun en önemli eseri olup **Sırfu’l-Kelâm** adlı eseri ise farklı diller üzerine yaptığı karşılaştırmalı analizleri içermektedir. İbn Cinnî, dili yalnızca kaideler bütünü olarak değil; kullanım, anlam ve mantık açısından da değerlendirmiştir. Dil kaidelerin tespit edilmesinde rol oynayan kıyas, illet ve delil gibi unsurları ve bunların arkasındaki felsefî ve mantıkî faktörlerin neler olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. (Yavuz, 1998, s.249-250) Dilin vaz’î mi yoksa yaratılmış mı olduğu yönünde sorulara cevap arayarak dil felsefesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Ses bilimine (fonetik) alanda harflerin mahreçlerini, özelliklerini ve etkilerini açıklamış; ses temelli tahliller yapan ilk âlimlerden olmuştur. Arapçanın teorik ve yapısal özelliklerini ele aldığı başyapıt niteliğindeki *el-Hasâis* adlı eseriyle Arap dili çalışmalarında bir çığır açmıştır. İbn Cinnî, i’rabın takdiri, anlam açıklaması, istiğnâ (kelimelerin birbirlerinin anlamsal fonksiyonlarını üstlenmesi), hazif, ziyade, arizi durumlarda gramatik hiyerarşinin dışına çıkma, takdim-te’hîr ve cümle-i mu’tariza (ara cümle) konularını ele alır. En sonunda ise, anlamla direk bağlantısı olan, hakikat-mecâz, anlamın alışılmışın dışında bir lafızla ifadesi, fiilin yapısıyla eyleme; kipiyle zamana içerdiği isnad anlamıyla da faile delalet etmesi gibi konuları inceler. (Hassân, 2019, s.580)

Eserinde, gramerin yalnızca lafızdan ibaret olmadığını, derin anlamlar taşıyan bir sistem olduğunu savunmuştur. Ayrıca sarf ve nahiv konusunda önceki dilciler tarafından ortaya konulan kuralları temellendirmiş ve bu ilimlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İbn Cinnî, dili sadece kurallar açısından değil; ses, anlam ve mantık yönleriyle de incelemiştir. Söz sanatı ve ifade metodundaki başarısını ise Arap dil ilimleri arasında ilk sıralarda yer alan iştikâk ilmi ve lafız–anlam ilişkisini ortaya koyarak göstermiştir. (Mankûr, 2001, s. 206) Çalışmaları hem klasik ve modern dil bilimine kaynak teşkil etmekle birlikte iştikak ve nahiv alanında belirlediği ölçütler sonraki dil âlimleri için de yol gösterici olmuştur. İbn Cinnî’den sonra iştikâk, fıkhu’l-luga ve Arapça’nın felsefesine dair yazılanlar, onun eserlerinin birer kopyasından ibarettir. (Mez, 1957, cilt 1, s. 419)

Kisâi (ö. 189/805) gibi kendinden önceki dil âlimlerinden yararlanmışsa da İbn Cinnî, ilimde özellikle de hocası Ebû Alî el- Fârisî'nin metodunu takip etmiş, eserlerinde hocasından nakiller yapmayı ihmal etmemiş ve birçok ihtilâflı meselede hocasının görüşlerinden yana tercihinin kullanmıştır. O, bazı konularda hocasının da kendisine sorular sorduğunu, görüşlerine değer verdiğini hatta kitaplarında kendisinin görüşlerine de yer verdiğini ifade etmiştir. (Mintaş & Alslah, 2023, s. 217)

Dil, insanın gereksinimlerini ve kültürünü aktarmada beşerin oluşturduğu sistemli sesler bütünüdür. Bu çerçevede dilin temelini seslere dayandığı kabul edilir. Bilindiği gibi sesbirimler tek başlarına bir anlamı yansıtmazlar; ancak anlam ayırt edici birer birimdirler. (Aksan, 2000, s. 78) Dil, düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir. (Aksan, 2000, s. 55) Diller, insanların anlaşma ihtiyacı duymasıyla ortaya çıkmış; zamanla ihtiyaçlar ölçüsünde gelişim göstermiştir. **İbn Cinnî'ye göre dil, insan ve toplumun ortak ürünü olup her toplumun ihtiyaçlarını ifade ettiği tüm kelimelerdir.** (İbn Cinnî, 1955, cilt 1, s. 33) Her bir dilin kendine özgü kuralları vardır. Kendi içinde belirli bir sisteme sahip olan diller, anlam üretmeye ve iletimin sağlanmasına uygun şekilde biçimlendirilmiştir. İnsan kendisine verilen dil yetisi sayesinde gördüklerini, duyduklarını, düşündüklerini; kısaca zihninde oluşan kavramları iletebilmek için sese dayalı lafızlar vaz 'etmiş; bir diğer ifadeyle kavramları adlandırmıştır. Bu adlandırma sürecinde, birbirini çağrıştıran lafız ve kavram arasındaki ilişki, Arap dili çalışmalarında delâlet terimiyle ifade edilmiştir. (Daşkıran, 2021, s. 724) Farklı dillerdeki ifade veya yapıların benzerlik göstermesinin sebebi ise insan beyninin aynı şekilde işleyişi sebebiyledir.

İbn Cinnî, içinde bulunduğu toplum dili olan Arapçayı farklı açılardan ele almıştır. Ona göre Arap dili, yalnızca iletişim amacıyla kullanılan bir dil değildir; mantık, felsefe ve anlam bakımından incelenmesi gereken, zenginliği ve inceliğiyle eşsiz bir ilimdir. Dilin tevkîfî mi yoksa ıstılâhî mi olduğu meselesini değerlendiren İbn Cinnî, "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti" (Bakara 2/31) ayetini delil göstererek dilin Allah tarafından öğretilmiş olmasının daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu savunur. (İbn Cinnî, 1952, s. 33–36) Sistemli ve böylesine zengin bir dil olan Arapça dilinin ilkeleri ise belli kısmı toplum açısından belli bir kısmı da vahiyle belirlenmiştir.

Arap dilini birçok yönüyle değerlendirmiş; Arapçanın kurallarının veya düşüncelerin ifade edilme şekli insanın fitratına uygun olduğunu savunmuştur. Arapçayı diğer dillerden üstün görür çünkü irabı ve lafızla mana arasındaki uyumla anlamdaki inceliğin ifade etme gücünün en üst seviye de olduğu görüşündedir. (İbn Cinnî, 1993, s. 25–28) Arapçadaki kuralların hiçbirinin gelişigüzel konulmadığını, her birinin belirli bir hikmet üzerine bina

edildiğini ve bu kuralların akıl ile mâna ışığında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dile icma olgusunu kazandırmış ve dilde kıyas yapılması gerektiğini düşünür. Yani aktarılan ifadeye olduğu haliyle bağlı kalmak yerine dilin kuralları doğrultusunda mantığını kavrayarak çözülmesi gerekir. (İbn Cinnî, 1955, s. 40)

Ona göre Arapçada harf dizilişleri anlamla ilişkilidir. Aynı kökten türeyen kelimeleri anlam bakımından derinlemesine işlemiştir. Anlamca birbirine yakın kelimelerin tek bir kavramsal yapı da birleştiği görüşünü ileri sürmüştür. Sarf ilminin kurucusu olan İbn Cinnî, Arapçanın üretken dil yapısını değerlendirirken şecaatu'l-arab ifadesini kullanır. (Dayf, 1968, s. 268) O Arapça da kelimelerin türetilme şeklini incelemiştir. Buna verdiği birçok örnekler arasından mesela ج-ب-ر kökü ve bunun diğer türemiş şekillerinin tamamındaki temel anlam, “güç ve şiddet”tir. (Yavuz, 1998, s. 256–257) Onun bulduğu kökler veya kelimelerin kökensel temeline göre gruplandırılması diğer dilciler tarafından da kabul edilmiş ve bu bilgilerden geniş ölçüde istifade edilmiştir.

Özetle, ilahî kökenli olma ihtimali daha güçlü olan Arapçanın ses ve anlam uyumu taşıyan, kıyas ve i'rabla ince anlamları da ifade edebilen, üretken ve gelişen üstün bir dil niteliği taşıdığı görüşündedir. İbn Cinnî, Arapçanın Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dil olması için en uygun dil olduğunu savunmuştur. Ona göre sistemli, mantıklı ve sonsuz anlam derinliğine sahip olan Arapça, üstün bir dildir; bu üstünlüğün nedenlerinden biri de vahyin bu dilde inmiş olmasıdır.

İbn Cinnî'ye göre bir sözcük veya ifade, kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlar taşıma potansiyeline sahiptir. Bu anlam çokluğu, dildeki zenginliği ve ifade gücünü artıran önemli bir unsurdur. Bu durumu “ihtimaliyet” kavramıyla açıklamıştır. İhtimaliyet bir kelimenin ya da yapının cümlede kullanıldığı duruma göre farklı anlamlara isabet etme ihtimalinin olmasıdır. Yani sözcüklerin anlamı sabit olmayıp bağlama göre değişkenlik göstermesidir. (İbn Cinnî, 1955, ss. 40–42) Bu durumun daha çok köklere türeyen ve zengin yapıları dillerde görüldüğünü savunur. Ona göre bu çok anlamlılık, dilin yapısında var olan anlam üretme kabiliyetinin bir göstergesidir. İhtimaliyet kavramı aynı zamanda dilin canlı ve yeni anlamlar türetebilen bir yapıya sahip olduğunun da delilidir. Kullanım amacı ve kullanım yeri değiştikçe farklı anlamlar doğuran ifade yapısı, zamanla inşa edilen ve olgunlaşan bir süreç olarak değerlendirilir.

Her kelimenin taşıdığı farklı anlam katmanları vardır; kullanıldığı farklı bağlamlara göre bu katmanlar açığa çıkmaktadır. Lafız da karineye bağlı olarak şekil alır ve bu doğrultuda farklı anlamlar kazanır. Bir kelimenin kazanacağı yeni anlamların sınırı ise delâlet gücüyle ilişkilidir. Delâlet gücü yük-

sek olan bir kelimenin taşıyabileceği anlam kapasitesi de oldukça geniştir. Bir lafzın anlamına isabet etmek, yalnızca kelime bilgisiyle değil; kullanıldığı bağlam ve delâlet tarzıyla da doğrudan ilişkilidir. İbn Cinni ihtimaliyet kavramını lafzın delalet gücüyle ilişkilendirir.

Delâlet الدلالة, lügatte “bir şeyin başka bir şeye işaret etmesi” anlamına gelir. (Cürçânî, 2001, ss. 95–97) Sözlükte “yol gösterme, kılavuzluk etme” anlamına gelen delâlet kelimesi dil ve edebiyat, mantık, cedel, fıkıh usulü gibi ilimleri yakından ilgilendiren ve söz, davranış, yazı, hareket, durum gibi herhangi bir şeyin belli bir bilgi, anlam ve hükümle bağlantısını ifade etmek üzere müştereken kullanılan bir kavramdır. (Bolay, 1994, cilt 9, s. 119) Delalette lafız kavramı, kavram da lafzı çağrıştırmaktadır. (Şimşek, 2001, s. 81) Lafzın mâna üretme potansiyelinin; gerçek, mecaz ve söz sanatları bağlamında zâhiren, kapalı ya da imâî şekilde delâlet etmesiyle ilgili olduğunu savunur. Aynı durum harfler için de geçerlidir. Harflerin dizilme şekli, kök yapısı ve aynı kökten türeyen sözcüklerdeki farklılık delalet başlığı altında değerlendirilen bu anlam çokluğu, dilin mâna üretme kapasitesini artıran ve dilde esnekliği sağlayan bir unsurdur.

Sarf ilminde aynı kökten türeyen sözcükler, farklı kalıplarda kullanıldığında yeni anlamlar taşıya bilir. Bu durum, sentaks (kelime bilimi) açısından anlam alanını genişletir. İhtimaliyet kavramı sarf alanında da önemli bir yere sahiptir. “Sarf delâleti”, Arapçada kelime kalıplarının sözcüğe kattığı anlamları ifade eder. Her birinin bir anlamı olan kelime kalıplarından, istenen anlamla kıyaslayarak dilde yeni kelimeler türetilir. (Hassân, 1973, s. 154) Nahivde de kelimelerin irabı farklı manalarda yorumlanabilir. Özellikle de kelimenin cümledeki konumu fail-meful, mudaf-mudafun ileyh, hall-meful gibi bulunduğu duruma göre farklı manalara işaret eder. Buda ihtimaliyeti doğurur. (İbn Cinnî, 1993, s. 27–30)

İletişimin gerçekleşmesinde ses, sarf ve nahiv olgularının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan İbn Cinni, lafzın anlamından hareketle cümle öğeleri arasındaki irtibatı açıklarken ed-delaletü'l-maneviyye (anlam karinesi) tabirini kullanır. (es-Sa'ran, ts., s. 11) İbn Cinnî'nin işaret ettiği nahiv delaleti kavramı, bu bağlamda diğer dilcilerin kullandığı karineye gösteren râbıt, delil, imâre, gibi terimlere karşılık gelir. (Daşkiran, 2021, s. 726) Cümleyi izah ederken “ister isim ister fiil olsun sözcükler tek başına bir anlam ifade etmez. Birlikte kullanımıyla anlamlı söz meydana gelir” ifadesinde geçen karineyi rabt (bağlantı) anlamında kullanmıştır. (el-Müberred, ts., cilt 4, s. 126) Kelime belirli bir dereceye kadar kapalı bir anlam taşır. Ancak anlam, kelimenin kullanımın göz önünde bulundurmak suretiyle ortaya çıkar. (Daşkiran, 2021, s. 732) Lafızla ilgili her türlü tasarrufun arka planında anlam olgusu bulunmaktadır. (İbn Cinnî, 1955, cilt 1, s. 155)

Kıraat farklılıklarında ise Arap dilin tabii özelliği göz önünde bulundurularak ihtimaliyet ilkesi çerçevesinde değerlendirdiğinde taşıyacağı anlamlardan birinin seçilmesini dilsel bir tercih olduğunu savunur. Bu durum kuranı kerim gibi kutsal kitaplarda anlam çoğaltımını ve delaletinin gücünü artırır. İhtimaliyetle kıraat ilmi açısından aynı lafızların farklı kıraatlerle birden çok anlamsal, gramatik ve fonetik biçimde okunabilmesinin anlamlı ve caiz olduğunu savunur. Bu esneklik kuranın belâgatı ve mana derinliğinin zenginliği- dir. (İbn Cinnî, 1955, cilt 2, s. 148–150)

Fâtîha ve Tâhâ sûrelerinde olduğu gibi وَإِنْ تَجْهَر بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَمَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ kıraatlerinde tercih serbestliğinin bulunması, tefsir ilmine de yansı- mıştır. Müfessirler, farklı yorumlarda bulunmanın yanı sıra anlam katman- larını açığa çıkarmaya çalışmışlardır. Lafızların farklı i'rab ihtimalleriyle gra- mer yapısının değişebilmesi, müfessirlerin aynı ayet için birden fazla anlam önerebilmesine imkân tanımıştır. Her bir ihtimal, Kur'an'ın mânevî ve lafzî mucizesine işaret etmektedir. Kıraatle mânâ yelpazesi genişler; tefsirle de tüm ihtimaller tutarlı ve anlamlı yorumlara dönüşür.

Belâgat, ifadenin etkileyici, yerinde ve anlam bakımından güçlü olma- sını hedefleyen Arap dilinin estetik yönüdür. İhtimaliyet kav- rı amını belâgat açısından değerlendirecek olursak; belâgat, me'ânî ve beyân olmak üzere iki temel ilkedен oluştuğu görülür. Me'ânî, söylenen ifadenin muhatap tara- fından ne kadarının alınabildiği veya ifadenin mânâ aralığı şeklinde tanımlanabilir. Beyân ise teşbih, mecaz ve kinaye gibi söz sanatlarıyla verilen mesajın anlamının çoğaltılması yönüyle ihtimaliyet ilkesiyle ilişkilendirilebilir. Anlatılmak istenen, okuyucunun yorumuna bırakılır.

İhtimaliyet, anlatımın belâgatını güçlendiren unsurlardan biridir. Çünkü aynı ifadenin farklı şekillerde kullanılabilmesi, sözün çok yönlülüğünü ortaya çıkarır. Sözün yüzeysel anlamı dışında başka birçok anlam taşıması, sözün çok yönlü ve derinlikli anlam kazanmasını sağlar. Manalar ihtimaliyet ilke- sinin harekete geçirilmesiyle ortaya çıkar. Belâgatta hedeflenen “az sözle çok şey anlatma” ilkesine uygun olarak, lafzın doğru seçilmesi ve anlam derinliğinin sağlanması, belâgatın temel anlatım yöntemlerindendir. Bunun- la birlikte Süyûtî, tekrar olgusunu belâgatın güzellikleriyle ilişkilendirmiştir; çünkü o, tekrarın üslûpla ilgili olduğuna işaret eder. Bu yaklaşımını “el-İtkân” adlı eserinde şu sözlerle dile getirir. (Bârimî & Zekkar, 2015, s. 7) “Tekrar, teyit etmekten daha etkilidir ve belâgatın güzelliklerinden biridir. (es-Süyûtî, 1988, cilt 3, s. 199) Sonuç olarak ihtimaliyet belagatin ilkelerinden olan mana derinliği, zenginliği ve etkileyicilik unsurlarını destekler niteliktedir. Çünkü hem anlam hem estetik yönden anlam katmanlarını arttıran bir unsurdur.

Dil felsefesi dilin anlam üretebilme, düşünceyi ifade edebilme ve gerçek- liği yansıtırma şeklini inceler. Dil felsefesinde önemli sorulardan biri olan laf-

zın anlamının sabit mi göreceli mi olduğu sorusuna ihtimaliyet anlamın çok yönlü ve farklı yorumlara açık olduğu yaklaşımını destekler. Anlamın sabit değil aksine bağlam ve yorum doğrultusunda sürekli inşa edilen dinamik yapıda olduğu görüşünü savunur. Her dilsel yapının işaret ettiği bir anlam vardır. Fakat bu bağlamına, kullanımına göre değişir bu da yorum alanının genişlemesini sağlar. Yorum esnekliği veya anlam derinliğiyle dil felsefesini destekleyen bir yapıdadır. Dil felsefesi dilde anlam çoğulluğu, yoruma açıklığı, bağlamsallığı ve sınırsız anlam kapasitesini savunan ihtimaliyet yaklaşımıyla örtüşmektedir. (İbn Cinnî, 1955, cilt 2, s. 148)

İbn Cinni'ye göre tekrar üslubu

Tekrar, sözlü anlatımda bir kelimenin bağlama göre anlam genişliği kazanmasını sağlayan, mana potansiyelini ortaya çıkaran ve çeşitli hikmetler içeren bir belâgat sanatıdır. Bu tekrar, sıradan bir yineleme olmayıp ifadeyi derinleştiren, yeni anlam katmanları oluşturan ve dikkat çekici bir üslupla gerçekleştirilen bir anlatım yöntemidir. İbn Cinnî tekrar üslubunun amaçlarını takid, tezyin, tefhim ve tenbih gibi ve en önemlisi lafızda anlam ihtimallerini ortaya çıkarması olduğunu savunur. (İbn Cinnî, 1955, cilt 2, ss. 157–160) Amaçlı bir şekilde yapılan tekrar, bağlama göre farklı anlam katmanlarına işaret eder. Tekrar sayesinde yinelenen lafzın delâlet gücü artar. Sözün güzelliğini ve belâgat değerini yükselten bu tekrar üslubu, aynı zamanda ifadeye derin anlamlar kazandıran ihtimaliyet ilkesinin bir yansıması olarak değerlendirilir.

Tekrar, Arapların bilinen üslup sanatlarından biridir ve dilin belâgat özellikleri arasında önemli bir yer tutar. (Menkel, 2011, s. 9) Arap dilinin yapısıyla uyumlu olan tekrar, belâgat açısından da anlamı çoğaltan ve pekiştirici etkisi bulunan bir anlatım biçimidir. Tekrar, yalnızca lafzın yinelenmesi değil; bir düşünceyi öğretmek, zihinde yerleştirmek veya mesajı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılan, söze canlılık ve etki kazandıran bir unsurdur. Arap belâgatında taaccüb, teşvik, tehdit, vurgu ve merhamet gibi duyguları ifade etmek için başvurulmuş bu üslup, bağlama göre değişerek anlam çeşitliliği meydana getirir. Bu yönüyle tekrar, Arap dilinde bir eksiklik değil, aksine dilin anlatım gücünü artıran önemli bir belâgat aracıdır. Hitabette ve şiirde sözün etkisini artırmak, dikkat çekmek ve anlatımı güçlendirmek için tekrar sanatının sıkça kullanılması da bunun en açık göstergesidir. Özellikle sözlü dil ve kültürde yaşayan toplumlarda bilgilerin ezberlenmesini kolaylaştırıcı tekrarların kullanılması olağan bir durumdur. (Gezer, 2015, s. 75)

İbn Cinnî de tekrar üslubunu Arapçanın bir kusuru olarak değil; bilakis dili zenginleştiren, onu etkileyici ve dinamik bir ifade gücüne ulaştıran güçlü anlatım yöntemlerinden biri olarak değerlendirir. Ona göre tekrar, anlamı genişleten, pekiştiren ve bağlama göre yeni anlam katmanları oluşturan bir

belâgat sanatıdır. Bu sebeple tekrar, Arapçanın üstün ifade kabiliyetinin ve Kur'an dilindeki i'câzın önemli göstergelerinden biridir. (İbn Cinnî, 1955, cilt 2, s. 157–160)

İbn Cinnî'nin dil anlayışı, Arap dilinin yapısında bulunan doğal anlam zenginliğinin, tekrar üslubu aracılığıyla ortaya çıkarılması esasına dayanır. Ona göre dil, kelimelerin her zaman sabit bir anlamla aktarılmasından ibaret değildir; aksine ses, yapı ve bağlam gibi unsurların etkisiyle yeni anlamlar üreten dinamik bir sistemdir. Tekrar edilen her lafız, içinde yer aldığı bağlamın değişmesiyle farklı bir anlam katmanı kazanır ve bu durum sözün hem zihinsel hem de duygusal etkisini artırır. Bu bağlamda mânâ, kelimenin sadece sözlük anlamında değil, konumlandığı yerdeki görevinde gizlidir. (Cürcânî, 2004, s. 112) Tekrarlarla anlam katmanlarının açığa çıkarılması, çeşitlenmesi ve derinleştirilmesi gibi amaçlar sağlanır. Her bir lafzın kendine özgü bir kullanımı inceliği vardır, onları birlikte zikretmek, dilin sırlarını açığa çıkarır. (es-Şa'îbî, 1998, s. 115)

Kur'an, tekrar üslubuna önem vermiş ve bunu eğitsel bir yöntem olarak kullanmıştır. Bu tekrarların amaçlarından biri, unutma özelliğine sahip olan insanın dikkatini sürekli olarak istenen konulara yöneltmek; diğeri ise bilgilerin insan zihnine tedricî biçimde yerleşmesini sağlamaktır. Bir sûrede bir kelimenin veya âyetin tekrarlanması, muhatabın söz konusu konuya yoğunlaşmasını temin eder. Ayrıca tekrarın oluşturduğu işitsel ahenk, muhatabın metne olan ilgisini artırır ve mesajın etkisini güçlendirir. (Doğan, 2017, s. 268)

İbn Cinni Kur'an-ı Kerimde sıkça başvurulan tekrar üslubu onun mucizevi yönünün delili olarak değerlenir. (El-Cürcânî, 1992, s. 95–98) Hepsi basit bir yineleme olmayıp anlamı pekiştirme, güçlendirme ve anlamı çeşitlendirme gibi birbirinden farklı hikmetleri vardır. (Es-Süyûfî, 1974, cilt 2, ss. 185–187) Tekrarlar vurgu yapma ve anlam katmanlarını çoğaltma gibi amaçlarla kullanılırken bazı yerlerde de öğretici ve düşündürücü gibi fonksiyonları üstlenmiştir. Kur'an'daki tekrarlar, lafzın değil maksadın te'kididir. Her tekrar, zahirde aynı görünse de bağlam itibarıyla farklı mânâ ve maksatlar taşır. (Ez-Zemahşerî, 2009, s. 241)

Bu duruma örnek olarak Rahmân Sûresi 13. âyetinde yer alan **فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** ifadesinin tekrar edilmesi, Allah'ın nimetlerinin büyüklüğüne dikkat çekmek ve bu nimetlere karşı şükürün gerekliliğini insanın kalbine ve zihnine yerleştirmek içindir. Mürselât Sûresi 15. âyetinde tekrarlanan **وَيْلٌ لِّلْمُكَذِّبِينَ** ifadesi ise tehdidin ciddiyetini idrak ettirmek ve inkârın sonuçlarını muhatabın ruhunda daha güçlü bir şekilde hissettirmek amacıyla defalarca yinelenmiştir. İbn Cinni'nin bu konuya yaklaşımı Cahız'ın "Bazı sözler tekrar edildikçe daha güzelleşir" görüşüyle örtüşmektedir. (Câhiz, 1948, s. 75)

Tekrarlar, ihtimaliyet kavramıyla yakından ilişkilidir. Kullanıldıkları bağlama göre farklı anlamlar taşıyabilen lafızlar, çok yönlü manalara imkân tanıyarak Kur'ân dilinin derin yapısına işaret eder. Kur'ân-ı Kerim'deki tekrarlarla ortaya çıkan anlam çokluğu; maksadın çeşitliliği, etkinin kuvveti ve mâna zenginliği bakımından özgün bir yapı arz eder ve bu durum, Kur'ân'ın i'câzının delillerinden biri olarak kabul edilir. Lafızlar aynı şekilde tekrar edilse de lafzın anlamı ve etkisinin devamlı değişmesi dildeki belâgatı ve anlatımın muktedirliğini gösterir. (Süyûtfî, 1974, ss. 183-184)

Tekrarlarla farklı mesajların sunulması, anlam çokluğunu harekete geçirir. Her bir tekrar, yeni bir mananın inşasında bir basamak işlevi görür. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'in mucizevî anlatım yöntemlerinden biri olarak değerlendirilir. İbn Cinnî iç içe geçmiş iki kavram olan tekrar ve ihtimaliyet kavramı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar. Tekrar ihtimaliyetteki anlam katmanlarının görünür kılmasını sağlayan üsluptur. Çünkü lafız aynı şekilde kullanılsa bile farklı anlamlara isabet eder. (İbnü'l-Esîr, 1967, ss. 221-225) Bu da ihtimaliyette istenilen anlam genişliğinin ortaya çıkarılmasıdır.

Tekrar üslubuyla birden fazla anlam alanının oluşması ihtimaliyeti fiilen ortaya çıkarılmasını sağlar. Tekrar burada ihtimaliyet için zemin niteliğindedir her kullanımda onu aktifleştirir. Bu iki kavram birbirini tamamlama niteliğindedir. Biri sözü tekrar ederken diğeri anlamlarını çoğaltır. (Ebû Mûsâ, 1999, ss. 211-215) Bunu belagat açısından değerlendirdiğinde, Arapçanın tabiatına uygun olduğunu, çünkü Arap dilinin de belâgatı az lafızla çok anlam verebilme gücüne sahip olduğunu savunur. Aynı ifadelerin farklı anlamlarını harekete geçirmek, Arap dilindeki belâgatının temel ilkelerinden olan tesir (etki oluşturma) açısından oldukça önem taşır.

Tekrar, Arapların kelâmında maruftur; bu, sözün güzelliğini bozmaz hatta fasih kelâmda tekrar hikmet ve kasıtlı yapılıdır. Aynı lafızla anlam ihtimallerini açmada kullanılan tekrar belâgatlı üslubun da göstergesidir. İşlevsel şekilde kullanılmasının yanı sıra etkili bir anlatımla belagat açısından bir zenginliğe dönüşmesi sağlanır. Her bir lafzın kendine özgü bir kullanımı inceliği vardır, onları birlikte zikretmek, dilin sırlarını açığa çıkarır. (Es-Şa'îbî, ts., s. 115) Belagatta da yine aynı şekilde, bu iki kavramın birbirini destekler bir yapıda olduğu görüşündedir. Tekrar sayesinde ihtimâllilik, okuyucunun kendi değerlendirmeleriyle anlam katmanlarının işlenmesine olanak sağlar. Farklı anlamların yüklenmesiyle anlam çeşitliliği ortaya çıkar. Bu ikisinin birleşimi ise, anlam derinliğini veya öğretici etkiyi artırmasının yanı sıra muhatabın düşünsel alanda tanınmasını sağlar.

Tefsir ilmi Kur'an-ı Kerimin hem lafzi hem de lafzın altındaki anlamı ortaya koyma çabasında olan bir ilimdir. İhtimaliyet ve tekrar üslubu tefsir ilmiyle ilgili önemli iki unsurdur. Kur'an-ı Kerim de tekrarlar öğretme, vurgulama,

müjdeleme ve tehdit gibi anlamları vermek için bu üslup sıkça kullanılmıştır. Kur'ân'daki tekrar, insanların dikkatini celp etmek, önemli bir meseleyi pekiştirmek, bir ifadenin başka bir yerde farklı yönüyle ele alınmasını sağlamak gibi çeşitli hikmetlere mebnidir. (Suyûtfî, 1988, cilt 1, s. 15) Lafzın her kullanılışında yeni bir anlam inşası vardır. Rahman sûresinde **فَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** âyetinin tekrar edilmesi, muhataba sürekli bir uyarı mesajı vermesiyle birlikte hem estetik hem de psikolojik derinlik taşır. (İbnu'l-Esîr, ts, cilt 2, ss. 220-221)

Tefsirde ihtimaliyette kıraat farklılığı dilsel yapıdan dolayı ayetlerin yorumlanmasına imkân sunar. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar her ne kadar sözlük düzeyinde tekrar görünse de bağlamda (siyak) farklılık olduğundan dolayı anlamda da değişiklik hâsıl olur. Müfessirler, ihtimâliyet ışığında çok katmanlı ve zengin anlamlar üretmiştir. Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî ve Suyûtfî gibi âlimler, tekrarların hepsinin hikmetli yapıda olduğunu ve ihtimâliyetle birlikte düşünüldüğünde tefsirde zenginlik oluşturduğunu savunur; çünkü bu ilişki, dilsel, anlamsal ve yorumsal derinliği ortaya koyar.

Dil felsefesi

Dil felsefesine göre, dilin birçok anlam barındırması ve duruma göre farklılık göstermesi, onun değişken bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Mana, okuyucu ve bağlamla birlikte oluşur. Dil felsefesinde tekrar, basit bir yineleme değil, vurgulama ve yönlendirme aracıdır. Bu durum, okuyucunun dikkatini farklı noktalara yönlendirir ve anlam katmanlarını açığa çıkararak görüş penceresini genişletir.

İhtimâliyetle birlikte değerlendirildiğinde, aynı sözün farklı yerlerde yeni anlamlar kazanması, ihtimâliyetin işlenmesi olarak yorumlanabilir. Tekrar, anlamın durağan olmadığını ve çok anlamlı hâle geldiğini gösterir. İhtimâliyetle, lafzın yoruma açık olduğu tekrar, tüm ihtimalleri canlı tutma ve hepsini yeniden şekillendirme aracıdır. Bu iki kavram arasındaki ilişki, kelimelerin sınırsız anlamlar taşıdığını ve okurun yorumuna açık bırakıldığını gösterir. Bu iki kavram birlikte düşünüldüğünde ise, dilin esnek, açık uçlu ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu görüşüne varılır.

Sonuç

İbn Cinni, sarf, nahiv ve ses bilgisi alanlarında klasik dil biliminin temel unsurlarını oluşturmakla birlikte, dili hem anlamsal hem de yapısal açıdan derinlemesine inceleyen eserler yazmıştır. Dilin, zamanla değişkenlik gösteren ve anlam potansiyelinin üretken olması sebebiyle canlı ve iç içe geçen bir anlamlar sistemi şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Dili yalnızca gramer boyutuyla sınırlı tutmayıp, onu felsefi boyuta taşımıştır. Kelimelerin lafzın ötesinde, mana katmanları üzerinde durulması ve anlamların

açığa çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre dil, kurallara bağlı kalınmadan kullanıldığı bağlam ışığında anlam hikmetlerini barındıran bir yapıdır. Bu yorumlar, Arapçanın yalnızca konuşulan bir dil değil, düşündüren bir dil yapısı olma niteliğini kazandırmıştır.

İbn Cinni, bir lafzın birden çok anlam ihtiva edebileceğini, yani ihtimâliyet ilkesini, dilin zenginliği ve Kur'an-ı Kerim'deki anlam katmanlarının kaynağı olarak değerlendirmiştir. Bu kavram sayesinde dil daha esnek hâle gelir ve yoruma açık bir yapı kazanır. Kur'an-ı Kerim'de Arap dilinin zirvesi ve belâgatının en yüksek düzeyi bu anlayışla ortaya konmuştur. Kur'an'daki dilsel tercihler ve kıraat farklılıkları, belâgat ve ihtimâliyetle anlam kazanmıştır. Tek lafzın birçok anlam taşıması ve anlam katmanlarının çok yönlü olması da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Arap dilinde sıkça kullanılan tekrar üslubunu ise, anlamın pekiştirilmesi, derinleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi için başvurulan bir yöntem olarak ele almıştır. Aynı ifade tekrar üslubuyla farklı noktalara isabet ettiğinde, bunun basit bir tekrarlama değil, anlamı güçlendirme ve anlam üretme yöntemi hâline geldiğini belirtmiştir. Tekrar, metinde anlamsal zenginliğin üretilmesini, belâgatın güçlendirilmesini ve ihtimâliyetin ortaya çıkarılmasını sağlar.

İbn Cinni, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi şöyle değerlendirmiştir: Dilde ve belâgatta büyük önem taşıyan tekrar ve ihtimâliyet, birbirini tamamlayan iki temel anlatım biçimidir. Tekrarlar ihtimâliyeti ortaya çıkarır; çünkü aynı lafız veya ifade farklı bağlamlarda kullanıldığında, dildeki farklı anlam katmanları açığa çıkarılmış olur. Arapçanın yapısal zenginliği, ifadenin bağlama göre anlam kazanması ve kıraat farklılıkları buna olanak sağlar. Tekrar anlamı pekiştirirken, ihtimâliyet anlamı zenginleştirir; birlikte kullanıldıklarında dilin hem anlam derinliği hem de estetik gücü ortaya çıkar.

Arap dilinin en üstün örneği olan Kur'an-ı Kerim'de, tekrar lafzın değil, anlamın tekrar edilmesidir. İhtimâliyet ise yorum katmanlarını artırarak, az sözle çok anlamın ifade edilmesini sağlar ve Kur'an-ı Kerim'in belâgatını güçlendirir.

Kaynakça

- Aksan, D. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK, 2000.
- Bârimî, Sa'de - Zekkar, M. *Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar: Seçme Örnekler*. Hıms Milyâne: Cilâlî Bûn'âme Üniversitesi, 2015.
- Bolay, M. N. *Delâlet*. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1994.
- Câhiz. *el-Beyân ve't-Tebyin*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1948.
- Cürcânî, A. *Delâ'ilü'l-İ'câz*. thk. Sa'îd es-Sa'd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Cürcânî, A. *Esrârü'l-Belâğâ*. thk. Şâkir. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004.
- Cürcânî, A. *Delâ'ilü'l-İ'câz*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1992.
- Daşkıran, Y. "İbn Cinnî'ye Göre Anlamı Etkileyen Unsurlar". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*, 32 (2021), 722-736.
- Dayf, Ş. *el-Medârisu'n-Nahviyye*. Kahire: Dâru'l-Maarif, 1968.
- Doğan, D. "Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı Ve Bağlam İlişkisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 265-283.
- Ebû Mûsâ, M. *el-Belâğâ ve'l-İ'câz 'inde İbn Cinnî*. Kahire: Dârü'l-Fikr, 1999.
- Gezer, S. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Hassan, T. "Chomsky'nin Üretici Dil Bilgisi Kuramı ile Klasik Nahiv İlminde Selika (Dil Yetisi)". çev. Mehmet Emin Güzel. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/12 (2019), 575-584.
- İbn Cinnî. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1955.
- İbn Cinnî. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: Dârü'l-Hilâl, 1952.
- İbn Cinnî. *Sirrü Şinâ'ati'l-İ'râb*. t hk. Hasan Hindâvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed. *el-Meselû's-Sâir fi Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâir*. thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tebâne. Kahire: Dâru'n-Nehdeti Mısır, ts.
- İbnü'l-Esîr. *el-Meselû's-sâ'ir*. thk. M. Ebü'l-Fadl. Kahire, 1967.
- Mankûr, A. *İlmü'd-Delâle: Usûluhû ve Mebâhisuhû fi't-Türâsi'l-'Arabî*. Dimeşk: İttihâdu Küttâbi'l-'Arab, 2001.
- Menkel, Yârzamân Cennet Gul. *Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar ve Belâgatî Sırları Arap Âlimleri ve Hint Alt Kıtası Âlimlerinin Görüşleri Işığında (Karşılaştırmalı Uygulamalı Bir İnceleme)*. Islamabad: İslamî Uluslararası Üniversite, 2011.
- Mez, A. *el-Hağâratü'l-İslâmiyye fi'l-karni'r-râbi' el-hicrî*. kahire, 1957.
- Mintaş, Rüveyde - Alslah, Sajed Alkhlif. "İbn Cinnî'ye Göre Nahiv İletlerinin Hükümleri". *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 17 (2023), 207-232.

- Müberred, Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhalik Azime. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.
- Es-Sa'ran, M. *İlmu'l-Luga Mukaddime li'l-Kâri'l-arabî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.
- Râzî, F. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 29 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.
- Şa'lâbî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-. *Fıkhu'l-Luğa*. thk. Emin Nasîb. Lübnan: Dârü'l-Cebel, 1. Basım, 1998.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1988.
- Süyûtî, C. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut, 1974.
- Süyûtî, C. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Lübnan: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1988.
- Süyûtî, C. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Qur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1974.
- Şimşek, M. A. "Delâlet Kavramı Çerçevesinde Lafız ve Anlam İlişkileri". *Nüşa Dergisi* 1/2 (2001).
- Talaş, Muhammed Es'ad. "Ebu'l-Feth b. Cinnî". *Mübarek Galip Armağanı: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası – İslâm Araştırmaları Dergisi*.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (t.y.). *İbn Cinnî*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-cinni>
- Temmâm, H. *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*. Kahire: el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kuttâb, 1973.
- Yavuz, M. "İbn Cinni ve Arap Gramerindeki Yeri". *Şarkiyat Mecmuası* 8 (1998), 245-265.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer ez-. *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2009.

